

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL DE LIMBI ROMANICE
CATEDRA DE FRANCEZĂ

DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

**COORDONATELE ROMANULUI POETIC
ÎN OPERA LUI ALAIN-FOURNIER,
RAYMOND RADIGUET ȘI
JEAN COCTEAU**

**Teză de doctorat
Rezumat**

COORDONATOR
Prof. Univ. Dr. YVONNE GOGA

DOCTORAND
NADIA-FLAVIANA ALBESCU

CLUJ-NAPOCA
2013

CUPRINSUL LUCRĂRII

Mulțumiri.....	2
Introducere generală.	6
CAPITOLUL 1 Pentru o perspectivă teoretică asupra romanului poetic	
1.1. Introducere.....	13
1.2. Genurile literare – teorii, perspective – (înaintele lui după).....	16
1.2.1. Genurile literare, o căutare continuă.....	16
1.2.2. De la genurile literare la narativ și la substanța sa lirică.....	27
1.2.2.1. De la substanța lirică la povestirea poetică.....	37
1.3. O perspectivă teoretică asupra termenului „ poetic”.....	41
1.3.1. Poeticul – scurt istoric.....	41
1.3.2. Poetic/ poeticitate/ limbaj.....	43
1.4. O nouă manifestare a romanului: romanul poetic.....	48
1.4.1. Poetica spre romanul poetic.....	48
1.4.2. De la sinteza genurilor literare la povestirea poetică.....	54
1.4.3. Povestirea poetică.....	57
1.4.4. Evoluția termenului „roman poetic”.....	68
1.5. Concluzie.....	76
CAPITOLUL 2 Un personaj în căutare de sine	
2.1. Introducere.....	79
2.2. Personajul în discursul narativ/ teoreticieni ai personajului.....	82
2.3. Moștenirea în structura personajului.....	97
2.4. Adolescența, o vârstă de fascinație pentru scriitură.....	103
2.5. Interpretarea personajului în romanul poetic.....	107
2.6. Natura căutării identitare.....	110
2.6.1. Perceperea universului personajelor adolescente.....	112
2.6.2. <i>Le Grand Meaulnes</i> - Alain-Fournier.....	113
2.6.3. <i>Les Enfants terribles</i> - Jean Cocteau.....	125
2.6.4. <i>Le Diable au corps</i> - Raymond Radiguet.....	137

2.7. Concluzie.....	148
---------------------	-----

CAPITOLUL 3 Mitologia spațiului

3.1. Introducere	153
3.2. Spațiu și narațiune.....	155
3.3. Spațiul în romanul poetic.....	156
3.4. Perspective în analiza mitocritică.....	160
3.5. Mitocritica.....	162
3.5.1. Coordonatele criticii tematice a lui Gaston Bachelard în opera literară.....	162
3.5.2. De la sacru la literatură – mitanaliza lui Denis de Rougemont	162
3.5.3. Mai aproape de antropologie –mitocritica lui Gilbert Durand.....	163
3.5.4. Mitocritica lui Pierre Brunel.....	164
3.5.5. Probleme terminologice ale cuvântului „mit”	165
3.5.6. De la mit la mitul literar	167
3.5.7. Metoda mitocritică după Pierre Brunel	168
3.6. Structura imaginarului.....	170
3.6.1. Mit și simboluri în literatură.....	170
3.6.1.1. Mitul literar și mitul literarizat.....	170
3.6.2. Miturile ca sisteme de simboluri în moștenirea imaginarului uman.....	172
3.6.3. Limbajul și gândirea simbolică: arhetipul la Jung.....	174
3.6.4. <i>Structurile antropologice ale imaginarului</i> lui Gilbert Durand.....	176
3.7. Mit și simbol în construcția spațiului romanelor <i>Le Grand Meaulnes</i> de Alain-Fournier, <i>Les Enfants Terribles</i> de Jean Cocteau și <i>Le Diable au corps</i> de Raymond Radiguet.....	179
3.8. Concluzie.....	212

CAPITOLUL 4 Timpul care se contopește cu eternitatea

4.1. Introducere.....	214
4.2. Tratamentul timpului în scriitura poetică.....	216
4.3. Timpul desemnează structura.....	219
4.4. Timpul mitic al scriiturii poetice.....	228
4.5. Eternitatea timpului mitic și timpul muritorilor.....	230
4.6. Eterna reîntoarcere a lui Mircea Eliade	233

4.7. Timpul eternei tinerețe.....	235
4.8. Povestirea poetică și cronologia.....	240
4.9. Concluzie.....	246
Concluzie generală..	247
Index al noțiunilor.....	254
Index al numelor.....	256
Index al corpusului și al personajelor.....	257
Bibliografie...	258
I. Bibliografia operei	258
II. Opera lui Alain-Fournier.....	258
III. Opera lui Jean Cocteau	258
IV. Opera lui Raymond Radiguet	259
V. Bibliografie despre Alain-Fournier	259
VI. Bibliografie despre Jean Cocteau	263
1. Cărți despre Jean Cocteau	263
2. Lucrări colective consacrate lui Jean Cocteau	263
3. Studii despre Jean Cocteau	265
4. Articole.....	265
VII. Bibliografie despre Raymond Radiguet	266
VIII. Bibliografie generală.....	267
IX. Dicționare.....	274
X. Bibliografie electronică.....	275
ANEXE.....	I
ANEXA I	I
ANEXA II	XX
ANEXA III	XXX
Cuvinte-cheie <i>roman poetic, genuri literare, interferența genurilor, hibridare, liric, narativ, simbolic, metaforic, mit, simbol, căutare, adolescență, personaj, spațiu, timp.</i>	

Tema lucrării tratează *Coordonatele romanului poetic în opera lui Alain-Fournier, Raymond Radiguet și Jean Cocteau*. Ne-am îndreptat atenția spre *Le Grand Meaulnes* (1913) de Alain-Fournier, *Le Diable au corps* (1923) de Raymond Radiguet și *Les Enfants terribles* (1929) de Jean Cocteau, cărți care par să împace poezia și proza, sau mai degrabă, pentru a folosi o terminologie generică adecvată, lirism și narativitate. **Alegerea** acestor cărți răspunde unui interes personal deoarece regăsim în scriitura romanelor poetice analizate această dualitate a prozei și a poeziei care ne pasionează dintotdeauna. Plăcerea resimțită în urma lecturii a fost un alt motiv. Romanele sunt construite și orchestrate astfel încât să dea frâu liber imaginației.

Ne-am întrebat atunci, din simplă curiozitate, dacă ar fi posibil să calificăm genul căruia aceste romane îi aparțin, asta pentru a oferi o explicație întrebărilor noastre în ceea ce le privește. Aceste întrebări au culminat cu punerea în discuție a două câmpuri ale literaturii: cum pot aceste opere să concilieze genurile liric și narativ, înainte să ajungă, printr-un efort de sinteză, la o formulă generică „nouă” sau măcar originală? Este vorba în această formulă generică nouă, pe lângă care vom formula ipoteza, de un text/ roman poetic?

Metoda pe care o găsim convenabilă este analiza textuală, care ni se pare potrivită acestui gen de roman scris de scriitori tineri și ale cărui elemente convergente vizează: narațiunea la persoana întâi, evaziunea în ireal, scriitura metaforică, o receptare controversată în epoca vremii, influența indirectă a războiului sau restructurarea elementelor esențiale ale construcției romanești (personajele, spațiul, timpul, structura). Metoda noastră de lucru merge pe linia instituită de demersul lui Jean-Yves Tadié deoarece considerăm că acesta oferă analiza cea mai detaliată și cea mai pertinentă a fenomenului de hibridare din care a luat naștere romanul poetic, ca și formă literară aparte.

Teza consacrată atât unei abordări teoretice a problematicii, cât și studiului structurilor narrative (personaj, spațiu, timp) ale romanului poetic și semnificației lor în cele trei romane *Le Grand Meaulnes* de Alain-Fournier, *Le Diable au corps* de Raymond Radiguet și *Les Enfants terribles* de Jean Cocteau se împarte în **patru capitole** în care vom evidenția coordonatele acestor romane considerate poetice.

Pentru un demers logic, înainte să aducem elemente de răspuns ipotezei, primul capitol al studiului se îndreaptă *Spre o abordare teoretică a romanului poetic*.

Într-o primă instanță am considerat că este necesar să începem cu o prezentare a problematicii care s-a îndreptat spre teza evoluției formelor literare cu scopul înțelegerii și demonstrării evoluției romanului tradițional spre romanul poetic, subiect al studiului nostru. Am văzut că o distincție clară între genurile literare, așa cum erau înțelese ele în literatura clasică, nu mai este posibilă în literatura modernă a începutului secolului al XX-lea care s-a concretizat sub diferite forme hibride printre care și **romanul poetic**. Scriitura potrivită acestui gen de frontieră contopește elemente ale liricului și ale narativului pentru a crea o nouă formă literară, pe care o numim roman poetic, o formă care se găsește sub hegemonia limbajului metaforic și simbolic. Astfel, suntem de părere că lectura potrivită romanului poetic este o lectură poetică care reactualizează mijloace specifice atât romanului cât și poeziei moderne, rămânând însă în limitele pe care le cere lectura poetică.

Născut dintr-un refuz al romanului după modelul povestirii poetice, romanul poetic constituie, deci, un gen literar de frontieră, cu o existență problematică, care se situează la confluența narativului cu lirismul. Este vorba aici despre o percepere globală, care sintetizează și înglobează toate celălalte genuri literare într-un singur gen literar suprem.

Printre trăsăturile specifice genului literar hibrid reprezentat de romanul poetic, Jean-Yves Tadié identifică accentul pus pe funcția poetică a limbajului în detrimentul funcției referențiale, folosirea frecventă a metaforei și metamorfoza structurilor narrative clasice încărcate de o bogată valoare simbolică.

Din toate aceste elemente de construcție a romanului poetic, în capitolele care urmează, am propus o discuție pe tema construcției personajului, a rolului spațiului și a celei a timpului în economia romanului poetic, așa cum apar ele reprezentate aici. Această teză vrea să demonstreze faptul că romanele poetice ale acestor trei scriitori constituie tot atâtea noi modalități de a percepe instanțele narrative.

Cel de-al doilea capitol intitulat *Un personaj în căutare de sine* nu tratează numai construcția personajului, dar și identificarea trăsăturilor pe care acesta le încarnează în romanele *Le Grand Meaulnes* al lui Alain-Fournier, *Le Diable au corps* al lui Raymond Radiguet și *Les Enfants terribles* al lui Jean Cocteau.

În scopul unei prezentări metodice și logice, propunem să începem cu câteva noțiuni teoretice dezvoltate de teoreticienii care vizează studiul personajului în discursul narativ, pentru a ajunge la o interpretare potrivită analizei personajului în romanul poetic.

Analiza demonstrează că accepțiunea tradițională a termenului personaj, odată atribuită romanului poetic, s-a schimbat, cerând un tratament particular, realizat dintr-o perspectivă multiplă și complexă. Textul poetic reia personajul romanului secolului al XIX-lea reorganizându-i și transformându-i temele și îl încarcă cu o nouă consistență simbolică care trimite la lumea instabilă a psihicului.

Constatăm în aceste opere o renunțare la iluzia referențială prin procedeul derealizării personajului care se transformă într-o structură verbală, golită din punct de vedere semantic și a cărei absență de relief atrage și mai mult atenția asupra structurii poetice a textului. Cu o psihologie schematică sau chiar inexistentă acest personaj fascinează cititorul, prin propria fascinație în fața unei lumi în care el nu mai este decât un martor și, în același timp, subiectul unei căutări și subiectul unei construcții verbale.

Lenta transformare a acestei ființe fascinante dar vidă a romanului poetic este construită în stil romantic într-o risipire bâjbăindă între referențial și ireal, între vis și realitate, între dorința neîmplinită și nostalgie. Personajul, agent involuntar seductor tulburat de iubirile sale adolescente, identifică în căutarea sa nostalgică fericirea pierdută a unui ținut familiar coborât în mit.

Lumea mitologică a copilăriei care transpare din scriitura romanului poetic este populată cu figuri de eroine tragice: Élisabeth și Agathe, figuri feminine ale universului lui Cocteau, Yvonne de Calais și Valenine în romanul lui Alain-Fournier sau personajul feminin Marthe al lui Radiguet. Prin funcția pe care o îndeplinesc, aceste eroine încarnează figura sacrificiului suprem. Prin derealizarea sa, descoperim că personajul poetic aparține în egală măsură visului și realității, el este o poartă între vis și realitate, o ființă pe cât de dematerializată pe atât de iluzorie care redă poezia suferinței născută din efemerul și idealismul adolescenței.

În această lume iluzorie, suspendată pe malul mitului, tinerii eroi – Augustin, François, Yvonne, Valentine și Frantz în *Le Grand Meaulnes*, personajul narator și Marthe în *Le Diable au corps*, sau Élisabeth, Paul, Gérard și Agathe în *Les Enfants terribles* – caută să refacă le modul simbolic mitul Androgenului. Ei pornesc în căutarea unui ideal imposibil de atins într-o lume decăzută în care bărbatul, oscilând între idealizare și dorință fizică, se vede păcătuind în relația sa cu femeia.

Fiecare dintre opere propune cel puțin o figură tragică încarnându-și propria-i fatalitate. Egoiști și distrugători, Augustin și Élisabeth sau tânărul amant al Marthei sunt toți ființe solitare,

deoarece incapabile să se schimbe, acestea se sufocă sub constrângerea idealismului lor rigid. Fără să reușească să modeleze realitatea după imaginea visului lor, ele aleg visul în fața realității.

Un aspect șocant al personajului ne-a atras atenția în scriitura poetică deoarece, deși sunt figuri profunde și complexe din punct de vedere al construcției¹, acestea sunt reduse la simple umbre, la forme sau la imagini care transcend și transcodează realul, subliniindu-și adevărata natură de ființe langajiere.

Sfârșitul fiecărui roman poetic tratat se încheie apocaliptic în tristețea scindării definitive între vis și cruda realitate care respinge în mod dureros atașamentul nostalgic față de puritatea unei copilării ancorate în trecut. Personajul ne dezvăluie câteva trăsături de factură romantică printre care intensitatea pasiunilor pe care le încearcă, drama, bravura și revolta sa care culminează cu emoții violente concretizate în gesturi extreme; personajele sunt în același timp în culmea crizei de nervi sau liniștite. Prin forța interioară de care dispune, protagonistul romanului poetic înghite celălalte personaje asemenea unei religii obscure.

Personajul romanului poetic este, deci, o figură transgresivă și derealizată, el este purtat de o exigență în absolutul unei experiențe indicibile, suscitată de neliniștea pe care o încearcă într-o lume sufocantă și neînțeleasă.

Inocența „primitivă”, refuzul realității/ lumii adulte, jocul și formele sale multiple (jocuri interzise, ritualuri, teatru), obiecte misterioase, toate ajută la realizarea unei picturi imprimată/ marcată de poezia adolescenței pe care o regăsim în romanul de evaziune și deasemenea la personajul romanului poetic, deoarece **aici** acest „neant al absenței”, acest „ritm al versului” și această „imagine împrumutată naturii” contribuie la „ștergerea personajului devenit[...] poem”.²

Cel de-al treilea capitol al tezei tratează *Mitologia spațiului* în romanul poetic unde simbolurile încarcă spațiul cu o putere magică uimitoare, deoarece în romanul poetic spațiul este cel care stă în fața scenei în locul personajelor. Spațiul exercită asupra cititorului o putere magică, în același timp încântătoare și interzisă.

Perceperea spațiului în romanul poetic este îmbogățită în analiză de o perspectivă mitică, deoarece, așa cum zicea Jean-Yves Tadié, povestirile poetice sunt și povestiri mitice. Aici considerăm necesară înțelegerea funcționării mitului în interiorul romanului poetic cu ajutorul mitocriticii, acesta din urmă sprijinindu-se pe procesul mutabilității sacrului în operele literare

¹ Grăitor este personajul Elisabeth care culminează dramatic în ultimele capitole ale romanului *Les Enfants terribles*.

²Jean-Yves Tadié, *Le récit poétique*, Presses Universitaires de France, 1978, p. 44.

contemporane. Cadrul teoretic și metodic al problemei ne-a fost oferit de câteva teorii despre mit, simbol și reprezentarea acestora la nivelul limbajului, printre care enumerăm povestirea poetică a lui Jean-Yves Tadié, a lui Dominique Combe sau cea a lui Dominique Rabaté, eterna reîntoarcere a lui Mircea Eliade, arhetipul lui Jung sau structurile antropologice ale imaginalui ale lui Gilbert Durand, pentru a nu enumera decât câteva dintre ele. Toate aceste lucrări ne propun o perspectivă analitică ce ar putea să ne ajute să ne construim un punct de vedere personal în analiză.

Perceperea indiciului mitic reactualizează cititorului construcția mitică a spațiului în romanul poetic propunând în același timp o multitudine de semnificații, deoarece miturile nu apar explicit, ele sunt aici implicite integrate „în momente privilegiate, dar care devin în întregime mituri și animează de la un capăt la altul structura povestirii”.³

Domeniul misterios din *Le Grand Meaulnes*, camera din *Les Enfants terribles*, sau, mai puțin redată, cea din *Le Diable au corps* reprezintă corespondentul simbolic al unui spațiu încărcat cu o substanță mitică potențată de folosirea metaforelor și a simbolurilor, un agent de ficțiune care are rolul de a trezi la viață personajele.

Suntem de părere că fiecare dintre romanele poetice analizate este spațiul unei căutări metamorfozate al cărei itinerar trimite către misterele poeziei și ale visului. În interiorul textului apar ceea ce Pierre Brunel numește indicii mitice produse sub efectul ambiguității metaforice care cheamă o lume transcendentă a spațiului descris.

Prezentarea dimensiunii mitice și simbolice a spațiului cere un loc privilegiat. Spațiul închis al camerei personaj în *Les Enfants terribles* sau spațiul misterios al Domeniului pierdut din *Le Grand Meaulnes* sau chiar orașul Paris, prezent în toate trei scrierile, cer reactualizarea indiciilor mitice a căror coliziune cu imaginarul cere o experiență privată și oarecum laicizată. Experiența spațiului devenit metaforic actualizează o schimbare a nivelului semantic al scriiturii sau o trimitere către corespondențe care îmbogățește descrierea și a cărei izbucnire magică oprește narațiunea.

În *Le Diable au corps* autorul nu insistă asupra detaliilor spațiului, deoarece acesta din urmă se construiește în imaginarul cititorului în urma reprezentărilor cauzate de punerea în scenă a componentelor textuale semantice. Lirismul pe care-l recunoaștem în călătoria „inițiativă” a personajului narator este legată de imaterial. Aici căile labirintice ale unei vieți care

³*Ibid.*, p. 156.

experimentează durerea nu mai trimite către un spațiu fizic. Reprezentarea imaginii este perturbată și se metamorfozează, ea ne mai fiind în slujba descrierii unui spațiu presupus preexistent.

Lectura simbolică a textelor obligă la o înțelegere transcendentă a spațiului care se încarcă cu o valoare simbolică unde realul și irealul coexistă pentru a face loc unui spațiu devenit protagonist. Figură de prim plan, spațiul, cu derivatele sale (descrieri, decoruri, peisaje sau imagini), participă la intrigă asemenea unui personaj real. Actor principal al romanului poetic tratat, spațiul ia locul naratorului, deoarece atunci când descrie, acesta povestește.

Am observat în analiză o bipolaritate a spațiului romanului poetic care alternează, opunând, un spațiu privilegiat, benefic, asociat echilibrului emoțional și căldurii, unui spațiu negativ, malefic, purtătorul unei energii care atrage tragedia.

Textul romanului poetic reconstruie plecări fără sosiri, așteptări ale necunoscutului, treceri ale interzisului și o căutare a absolutului, aici ideea căutării îmbracă cel mai adesea forma unui itinerariu care să regăsească „drumurile adormite ale Odyseei”⁴, deoarece pentru scriitura poetică, itinerariul sau călătoria reprezintă, în forma sa sublimată, aventura limbajului.

Pentru a concluziona asupra reprezentării spațiale, ne este clar că prin poziția sa „între” roman și poezie, spațiul ia, în romanul poetic, prin simbol, forța poemului. Instrument mitic, simbolul, prin bogăția expusă în procesul simbolizării, oferă povestirii o amploare a structurii, un spațiu și o durată mai întinse, el are puterea de a oculta textul, facilitând în același timp descifrarea sa.

Ultimul capitol al tezei se intitulază *Timpul care se contopește cu eternitatea*. Un prim punct al acestui capitol studiază *Timpul în romanul poetic* care este intim legat de cel al spațiului, pentru a întări, în următoarea secțiune a studiului că *Timpul* [este cel care] *desemnează structura*. Rupturile sub forma de clipe poetice fac ca referințele istorice și datele precise să fie slab reprezentate, rămânând adesea imprecise. Romanul poetic caută să sfideze timpul, deoarece el pelungește clipa în eternitate, făcând din eternitate o clipă. Prin refuzul Istoriei cu conținutul său social, scriitura poetică se apropie de mituri pentru a se contopi mai apoi în Natură și atemporal construind cadrul unei căutări delimitată uneori de așteptare și întâlnire, astfel timpul scriiturii poetice este suplu și discontinuu, se grăbește și apoi se oprește.

⁴*Ibid.*, p. 64.

Aventura povestirii poetice ascunde un sens ascuns, supus ambiguității, obscuritatea multiplicând pentru cititor perspectiva receptării. Am descoperit în analiza timpului romanului poetic o fenomenologie care trimite la o experiență estetică și care declanșează meditația.

Toate trei romanele supuse analizei ne prezintă o stare osmotică a timpului și a eternității. În scriitura romanului poetic timpul se grăbește spre o contopire cu eternitatea. Timpul redă structura unei scriituri care apare mai ciopârțită decât cea a unui roman clasic. Divagația poetică actualizează discontinuitatea narativă care constă în izolarea clipelor din țesutura timpului. Ruptura liniarității narațiunii provoacă în imaginar o țâșnire a clipei poetice. Unitatea de măsură pentru timpul poetic este clipa. Fulgerele de clipe poetice declanșează, nu numai la nivelul scriiturii, ci și în interiorul cititorului, o corespondență temporală care este trăită sub forma prelungită a unui arc electric. De-a lungul acestui timp immobilizat în atemporal noi recreăm, fiind supuși experienței limbajului, clipa magică a unui moment fericit, situat în afara timpului istoric sau a timpului comun, care recrează viața și care devine cadrul pentru contemplația pe care o presupune întâlnirea sublimului. Experiența timpului în romanul poetic devine experiența indicibilului deoarece scriitura poetică vrea să doneze timpul transgrăsându-l pentru a instaura lirismul subtil al unei scriituri devenite poetice unde căutarea, dorința, violența, moartea și așteptarea sunt elementele sale constitutive.

Această analiză consacrată identificării coordonatelor romanului poetic în opera lui Alain-Fournier, Raymond Radiguet și Jean Cocteau ne-a permis să constatăm că scriitura poetică supusă analizei, în ipostaza sa de operă de artă, ne dezvăluie o modalitate de a îmbrăca lumea limbajului și oferă un evantai de posibilități de a înțelege unitățile structurale (personaj, spațiu, timp) ale acestui gen literar hibrid numit **roman poetic**. Prin utilizarea unui **limbaj simbolic** unde **metafora** actualizează **funcția poetică a limbajului** în detrimentul funcției referențiale, această scriitură ne propune o percepere mitică, holistică, intuitivă, comprehensivă și poetică a lumii. Romanul poetic ne revelează anumite feluri de a percepe existența utilizând imagini poetice ce ne pun în contact cu experiențele indicibile. Limbajul, ca și medium al experienței, este gaura neagră care proiectează cititorul în afara unui timp și spațiu cunoscute. De-a lungul acestei experiențe a limbajului cititorul descoperă o lume a cărei înțelegere face trimitere la o hermeneutică poetică și mitică. Romanul poetic este, pentru noi, locul unei experiențe revelatorii unde simbolicul este mijlocul de a îmbrăca lumea de către cititor, acesta din urmă fiind prins în

interiorul unei relații suspendate între două lumi, fiind în același timp co-prezent unei creații de sens a unei scriituri devenită poetică.